Citation:

Banasiak J. (2021). Habitualne czasowniki wyrażające czystą kauzację w języku bułgarskim: w ujęciu syntaktyczno-leksykograficznym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56, Article 2563. <https://doi.org/10.11649/sfps.2563>

Jakub Banasiak

(Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa)

Habitualne czasowniki wyrażające czystą kauzację w języku bułgarskim: w ujęciu syntaktyczno-leksykograficznym¹

Uwagi wstępne

O relacji przyczynowo-skutkowej w jej warstwie pojęciowej pisano już wiele, m.in. dlatego, że stanowi ona jedno z ważniejszych pytań ontologii (Ajdukiewicz, 1983, s. 124) oraz metodologii ogólnej (Apanowicz, 2002, s. 24). Z językoznawczego punktu widzenia relacja ta jest relewantna ze względu na swój uniwersalny charakter (tzw. *universal word* w ujęciu A. Wierzbickiej) (Wierzbicka, 2004). Wydaje się jednak, że nadal warto prowadzić empiryczne badania nad wykładnikami tej kategorii w poszczególnych językach naturalnych. W niniejszym opracowaniu z rozmysłem ograniczę się do prezentacji wyrażen predykatywnych semantycznie derywowanych od centralnych dla omawianej kategorii predyktorów oznaczających

¹ W pracy korzystano z infrastruktury badawczej CLARIN-PL <http://clarin-pl.eu>

tw. dokonaność prostą (abstrakcję od rozciągłości w czasie) w języku bułgarskim (por. niżej). Opracowanie prezentujące podstawowy (dokonany prosty) predykat przyczynowo-skutkowy w języku polskim i bułgarskim zawiera monografia *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)* (Banasiak, 2020; por. też Banasiak, 2018; Toops, 1984; Kiklewicz i in., 2019).

Zjawiska związane z rozumianym semantycznie aspektem, który stanowi składnik immanentnej struktury pojęciowej predykatów, leżą u podstaw wyróżnienia jednostek predykatywnych typu werbalnego ujętych w niniejszym opracowaniu. Aspekt modelowany jest jednak w oparciu o nowoczesny model S. Karolaka (Karolak, 2008; por. też Mazurkiewicz-Sułkowska, 2008; Korytkowska, 2013) i należy podkreślić, że podejście to różni się od tradycyjnego wyodrębniania „par aspektualnych” (bg. „видови двойки”), które sugerować by mogło, że wyrażenia predykatywne jak gdyby „odmieniają się” przez aspekt.

W swoim opracowaniu poświęconym językowi polskiemu S. Karolak określa dokonane pojęcie przyczyny, jako pojęciowy odpowiednik czasowników typu pol. *spowodować, wywołać, pociągnąć za sobą* (Karolak, 2002, s. 24). Analogicznie w języku bułgarskim za jego standardowy wykładnik uznać można (maksymalnie neutralny) czasownik bułg. *непедизвика* (forma pierwszej osoby stanowi jednak efekt procesów kondensacji treści i dlatego w pracy stosuję formy 3 osoby jako wyrażenia hasłowe) (por. Banasiak, 2020, s. 56). Zgodnie z semantycznym modelem aspektu tegoż autora (Karolak, 2008), pojęcie to może stanowić punkt wyjścia do tworzenia bardziej złożonych konfiguracji aspektualnych. Objęty badaniem zbiór jednostek można parafrazować przy użyciu czasownika bg. *непедизвика* w jego lekturze habitualnej.

Pod pojęciem werbalnych niedokonanych wykładników badanej relacji rozumiem szereg form, których cechą wspólną jest kompatybilność z gramekami czasu teraźniejszego. Należy podkreślić, że formy te przeważnie realizują inne predykaty niż podstawowy dokonany prosty predykat kauzatywny (wyjątek stanowią tu formy typu *praesens historicum*, w których dochodzi do neutralizacji opozycji aspektualnych). To, co moim zdaniem pozwala je uwzględnić w ramach rozważań o czystej kauzacji w szerokim sensie (a zatem nieograniczonej jedynie do dokonaności), to obecność tych samych dwóch typów pozycji predykatowo-argumentowych.

Pozycje te modeluję w oparciu o koncepcję struktury predykatowo-argumentowej M. Korytkowskiej (Korytkowska, 1992). Pewne *novum* stanowi jej odniesienie do predykatów otwierających dwie nieprzedmiotowe pozycje pre-

dykatowo-argumentowe. Przyjęte założenia wypływają z analizowanej materii językowej, którą podobnie jak wypadku pozycji przedmiotowych cechuje niejednoznaczna relacja pomiędzy pozycją syntaktyczną frazy argumentowej a jej wartością semantyczną (typem pozycji predykatowo-argumentowych), por.

bg. *Това произлиза от онова. vs Това довежда до онова.*

Struktura semantyczna konstrukcji omawianego typu może być oddana przez następującą formułę logiczną: $P_{HC} (P_{Caus}; P_{Eff})$, gdzie:

P_{HC} – habitualny predykat typu kauzatywnego

P_{Caus} – oznacza przyczynową pozycję predykatowo-argumentową

P_{Eff} – oznacza skutkową pozycję predykatowo-argumentową (por. Banasiak, 2020; Kiklewicz & Korytkowska, 2010).

Kolejność pozycji argumentowych w formule logicznej odpowiada natomiast relacji następstwa, która je wiąże.

W opracowaniu zrezygnowałem z analizy jednostek typu bg. *е / става причина/повод/результат/следствие* itp. Wydaje się, że zdania z takimi formami można by podzielić na dwie grupy:

- po pierwsze takie, w których istotnie występuje tzw. orzeczenie imienne, a forma czasownika *być* pełni funkcję copuli, ich znaczeniem jest zaliczenie argumentu realizowanego przez podmiot do pewnej klasy (tu klasy przyczyn lub skutków danego stanu rzeczy), por. np.
 - bg. *Това е причина на непрекъснато нарастване на държавните дългове.*
 - bg. *Това е следствие на факта, че нашите страни успяха да се поучат от кризите в средата и втората част на 90-те години на миналия век.*
- po drugie takie, w których w istocie wyraża się tzw. znak równości (tożsamość) dwóch argumentów (por. Koseska-Tosheva & Gargov, 1990, ss. 140–147; Roszko, 2004, ss. 42–45), por. np.
 - bg. *Това е причината за инвазията на хуните.*
 - bg. *Това е резултатът на анализите ни, който ще представим на Комисията в Брюксел.*

W obu wskazanych wypadkach odpowiednio relacja tożsamości i „bycie przyczyną” lub „bycie skutkiem” mają jednak charakter statyczny, a konstytuujące je pojęcia wyrażają aspekt ciągły i denotują permanentne stany rzeczy (por. Karolak, 2008, ss. 70–85). W przypadku orzekania tożsamości warto

zwrócić uwagę na zespolenie nazwy jednego z terminalów relacji przyczynowo-skutkowej z formą rodzajnika.

Pod pojęciem czystej kauzacji w pracy rozumiem stosunkowo proste semantycznie predykaty oznaczające relację przyczynowo-skutkową w wersji podstawowej (dokonanośc prosta) oraz derywowane od nich pojęcia o aspektach złożonych (stanowiący obiekt badania w niniejszym opracowaniu predykat habitualny). W polszczyźnie realizują je odpowiednio jednostki *spowodować*, *powodować*; w języku bułgarskim *предизвика*, *предизвиква*. Określenie „czysta” oznacza brak dodatkowych treści w semantyce omawianych jednostek.

Funkcjonowanie wyrażen predykatywnych omawianego typu zaprezentowano na przykładzie następujących jednostek: bg. *води, довежда, докарва, идва от (причината), предизвиква, причинява, произлиза, произтича*. Jednostkom bułgarskim roboczo przyporządkowano w słowniczku funkcjonalne ekwiwalenty w języku polskim (który to stanowi jedynie swoiste tło w artykule). Przykłady zostały zasadniczo wyekscerpowane z Internetu i korpusów (pojedyncze zdania zostały skonstruowane i sprawdzone pod względem poprawności przez rodzimego użytkownika języka bułgarskiego). Wybór powyższych czasowników motywowany był przede wszystkim ich stosunkowo ubogą semantyką (a zatem faktem, że realizują one czysty habitualny predykat przyczynowo-skutkowy) oraz wyrazistością strukturalną. Ta ostatnia skłoniła do objęcia badaniem jednostek o odwróconej strukturalizacji pozycji argumentowych (konwersywy typu: bg. *произтича, произлиза*). Obok powyższej grupy sytuują się tradycyjnie wyróżnianie czasowniki kauzatywne (bg. *убивам*) (por. Dineva, 1985). Stanowią one przykład wpływu procesów leksykalizacyjnych na przejawianie się pozycji predykato-argumentowych. Są efektem procesu inkorporacji nieprzedmiotowej pozycji predykato-argumentowej w rdzeń czasownika wyrażającego (w skompresowanej formie) drugi z argumentów propozycjonalnych oraz relację typu przyczynowo-skutkowego. Formalizacje tego rodzaju stanowią przykład asymetrii między liczbą pojęć a liczbą ich dyskretnych wykładników. Zasadniczo w językoznawstwie analitycznym przyjmuje się, że bardziej rozczłonkowane wykładniki względnie prostych (-szych) pojęć stanowią przeważnie formalizacje podstawowe, natomiast skompresowane wykładniki stanowią rezultat procesów kondensacji treści. Z tego powodu wydaje się, że wybrane jednostki lepiej (w bardziej rozczłonkowany sposób) oddają semantykę habitualnych zdań wyrażających relację przyczynowo-skutkową.

Jednocześnie odrzuciłem analizę szeregu bliskoznacznych czasowników typu: bg. *детерминира, обуславя*. Oznaczają one pewnego rodzaju relacje między dwoma argumentami propozycjonalnymi, ale nie podlegają parafrazie przy użyciu jednostki *предизвиква*, por.

bg. *Еволюцията детерминира живота на планетата Земя. ≠ Еволюцията предизвиква живота на планетата Земя.*

Osobny problem stanowi kwestia delimitacji wyrażenia predykatywnego i argumentu propozycjonalnego. W związku z uznaniem analitycznych konstrukcji werbonominalnych typu: bg. *буди съмнение* za jednostki języka odrzucono możliwość ich interpretacji jako dyskretnych realizacji argumentu propozycjonalnego i predykatu.

Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi wskazane powyżej formy werbalne zostały uwzględnione jedynie w wypadku ich lektury nieaktualnej, a zatem odrzucono zdania o interpretacji telicznej, w której nadawca komunikatu wyraża „ciągły stan rzeczy (proces lub czynność), który (która) w przekonaniu mówiącego prowadzi do zaistnienia stanu rzeczy rezultatywnego” (Karolak, 2008, s. 147), por. np.

Дупката в корпуса на кораба предизвиква (сега) това, че корабът тъне. (por. też interpretacja czasownika *tonąc* Karolak, 2008, s. 148).

Na koincydencję formalną czasowników habitualnych (habitualno-potencjalnych, nieograniczenie iteratywnych) z innymi formami niedokonanymi zwraca uwagę S. Karolak (Karolak, 2008, s. 177). Warto odnotować również, że habitualno-potencjalne czasowniki omawianego typu dopuszczają lekturę ogólną nazw generalnych (ich użycie w pozycjach przy predykatkach aktualnych skutkuje semantyczną niezupełnością) (por. Karolak, 2001, ss. 315–335), por. np.

bg. *Пушенето води до рак.*

bg. *Пушенето води до смърт.*

bg. *Тютюнопушенето причинява рак.*

Zwraca jednak uwagę fakt, że wystąpienie nazwy generalnej w pozycji przy verbum omawianego typu nie musi wiązać się z użyciem formy rodzajnika. Co więcej badana relacja bywa w tym względzie niesymetryczna. W powyższych przykładach pozycja skutkowa nie jest użyta w odniesieniu do całej swojej ekstensji, ponieważ np. nie każda śmierć jest rezultatem palenia tytoniu. Można by je parafrazować z użyciem konstrukcji biernych typu *бива причинен*, por.

bg. *Синузитът бива причинен от възпаление на носната лигавица.*

Denotatywnie (mimo obecności rodzajnika) opisują one ten sam typ sytuacji, a informacja o odniesieniu nie do wszystkich wystąpień „skutku danego typu” jest tym razem zakodowana w formie *бива*. Oczywiście relacja omawianego typu może również przebiegać symetrycznie pod kątem określonościowym, por. np.

bg. *Наличието на този ген причинява болестта.*

W zdaniach takich orzeka się bezwyjątkowo, że skutek danego typu występuje jedynie w rezultacie danej przyczyny. Różnice te są zatem niewątpliwie relewantne komunikacyjnie.

Potencje składniowe objętych badaniem jednostek zostaną zaprezentowane poniżej w formie słowniczka semantyczno-syntaktycznego, gdzie poszczególnym składnikom poziomu semantycznego przyporządkowano ich korelaty formalne. Wśród ukazanych zjawisk szczególną uwagę zwrócono na procesy kondensacji treści, w efekcie których argument propozycjonalny jest realizowany przez formę rzeczownika abstrakcyjnego (nominalizacja), zaimka (prosentencjalizacja/pronominalizacja) lub rzeczownika o odniesieniu przedmiotowym (tzw. podniesienie argumentu przedmiotowego).

Wykaz skrótów zastosowanych w słowniczku

P _{HC}	– predykat relacyjny habitualny typu przyczynowo-skutkowego
P _{Caus}	– pozycja predykatowo-argumentowa „przyczyna”
P _{Eff}	– pozycja predykatowo-argumentowa „skutek”
-K	– brak kongruencji
K	– kongruencja nom
на	– przyimek на
че	– spójnik че
NP _{NOM}	– fraza nominalna efekt procesu nominalizacji
NP _P	– fraza nominalna efekt „podniesienia” argumentu przedmiotowego
Q	– zaimek względny
S'/S''	– zdanie w pozycji implikowanej
T	– korelat zaimkowy
T _{PRON}	– fraza efekt procesu prosentencjalizacji/pronominalizacji
----	– wyrażenie predykatywne w schemacie syntaktycznym
()	– znak fakultatywności
/	– znak oboczności
^	– znak następstwa

Словникез семантично-синтактичен

ВОДИ por. pol. *PROWADZIĆ*

I. wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$

II. realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>води</i>		
Тип реализации аргументу	Тип позиции предикативно-аргументовой	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S'$	до / към $\wedge T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$NP_{NOM\ k}$	до / към $\wedge NP_{NOM\ -k}$
C. Pronominalizacja	$T_{PRON\ k}$	до / към $\wedge T_{PRON\ -k}$
D. Podniesienie аргументу	$NP_{P\ k}$	ограничено до / към $\wedge NP_{P\ -k}$

III. wzorzec syntaktyczny:

$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k / Q \wedge S' / NP_{NOM\ k} / T_{PRON\ k} / NP_{P\ k}$ — до / към $\wedge T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM\ -k} / T_{PRON\ -k}$

IV. typowe użycia:

Кофеинът **води** до физиологическа и физическа зависимост.

Подобно поведение **води** до това, че в някои региони много двугодишни растения се смятат за едногодишни.

Физическата зависимост **води** до това.

Това, как се държиш **води** до това, че хората не си падат по тебе.

Генетично обусловеният недостиг на този ензим **води** към заболяването гликогеноза тип II, засягащо органите, депа на гликогена.

Умствената активност **води** към това, което наричаме мъдрост.

Тютюнопушенето също така **води** до рак на ларинкса, устата, гърлото, бъбреците, панкреаса и стомаха.

V. uwagi: możliwe tzw. rozszczepienie аргументу пропозиционального, por.:

Първо, дългогодишната липса на идеологическа алтернатива на десния консенсус сред политическите партии в България **води** до това сред симпатизанти на основните „съперници“ в политиката да няма различия във вижданията.

ДОВЕЖДА por. pol. **DOPROWADZAĆ****I.** wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$ **II.** realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>довежда</i>		
Тип реализации аргументу	Тип позиции предикативно-аргументовой	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$T_k \wedge \text{че } \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S'$	до / $\text{към } \wedge T_{-k} \wedge \text{че } \wedge S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$NP_{NOM\ k}$	до / $\text{към } \wedge NP_{NOM\ -k}$
C. Pronominalizacja	$T_{PRON\ k}$	до / $\text{към } \wedge T_{PRON\ -k}$
D. Podniesienie аргументу	$NP_{P\ k}$	ограничено до / $\text{към } \wedge NP_{P\ -k}$

III. wzorzec syntaktyczny:
$$T_k \wedge \text{че } \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM\ k} / T_{PRON\ k} / NP_{P\ k} \text{ — до } \wedge T_{-k} \wedge \text{че } \wedge S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM\ -k} / T_{PRON\ -k}$$
IV. typowe użycia:

Поради това ерозията на нравствеността винаги в края на краищата **довежда** към разрушаване на законността.

Първият пролетен преглед винаги **довежда** до безпорядък.

Именно този процес често **довежда** до това, че главата на току-що роденото бебе прилича на леко заострен в задната си част пъпеш.

Болестта **довежда** до нарушения, свързани с кръвообращението, които могат да причинят задух, болка в областта на гърдите, замаяност, проблеми с митралната клапа и др.

Това **довежда** до това, че се оказва невъзможно да се оцени малката разлика в честотите и като следствие от това – съществено се намалява чувствителността на прибора.

Споровете винаги **довеждат** до лоши последствия.

Пушенето **довежда** до това.

Това често довежда до тумор.

V. uwagi: rzadko możliwe jest zastąpienie przyimka *до* przez przyimek *към*, które ma o wiele regularniejszy charakter dla czasownika *води*; możliwe tzw. rozszczepienie аргументу пропозиционального, por.:

Хората с глупостта си **довеждат** до хиляди трагедии.

ДОКАРВА por. pol. **DOPROWADZAĆ****I.** wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$ **II.** realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>докарва</i>		
Typ realizacji argumentu	Typ pozycji predykatowo-argumentowej	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S'$	$(до) \wedge T_{-k} \wedge че \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$NP_{NOM\ k}$	$(до) \wedge NP_{NOM\ -k}$
C. Pronominalizacja	$T_{PRON\ k}$	$(до) \wedge T_{PRON\ -k}$
D. Podniesienie argumentu	$NP_{P\ k}$	ograniczone $до \wedge NP_{P\ -k}$

III. wzorzec syntaktyczny:
$$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM\ k} / T_{PRON\ k} / NP_{P\ k} \text{ — } (до) \wedge T_{-k} \wedge че \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM\ -k} / T_{PRON\ -k}$$
IV. typowe użycia:

*Прекалено ниската предавка при спускане по хлъзгав път **докарва** до това, че двигателят не успява да навакса скоростта на автомобила. Всяко замазване на истината ни **докарва** до това дередже – хората да се чувстват излъгани.*

*Футбол е това, той винаги **докарва** до виковете, крясъци, дивашко поведение, еуфория, неконтролируемост.*

*Все още голяма част от мъжете не обръщат внимание на бръсненето, използват своя си техника, която не винаги е правилна, не щади кожата и често **докарва** до раздразнението ѝ.*

*Това **докарва** до проблеми в самото устройство.*

*Естествено, че **докарват** до това.*

*Палмовото масло **докарва** тумор.*

V. uwagi: możliwe tzw. rozszczępienie argumentu propozycjonalnego, por.:

*Жените със своята езикова компетентност **докарват** до по-малко недоразумения в сравнение с мъжете.*

ИДВА (ОТ ПРИЧИНАТА) por. pol. **BRĄĆ SIĘ (Z TEJ PRZYCZYNY)****I.** wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$ **II.** realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>идва (от причината)</i>		
Тип реализации аргументу	Тип позиции предикативно-аргументовой	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$от \wedge T_k \wedge че \wedge S'$	$T_k \wedge че \wedge S'' / T_k \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$от \wedge NP_{NOM-k}$	$NP_{NOM k}$
C. Pronominalizacja	$от \wedge T_{PRON-k}$	$T_{PRON k}$
D. Podniesienie argumentu	$от \wedge NP_{P-k}$	$NP_{P k}$

III. wzorzec syntaktyczny:
$$T_k \wedge че \wedge S'' / T_k \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM k} / T_{PRON k} / NP_{P k} \text{ — } от \wedge T_k \wedge че \wedge S' / NP_{NOM-k} / T_{PRON-k} / NP_{P-k}$$
IV. typowe użycia:*Болестта **идва** от бактерии, пренасяни от бълхи и плъхове.**Щастието винаги **идва** от благосклонността на съдбата.**Понякога тъгата **идва** от източник.**Скромността понякога **идва** от преувеличена гордост.**Законодателни проблеми винаги **идват** от неуредици в нормативната уредба.**Това винаги **идва** от семейството.**При нас парадоксът идва от това, че във всяка една ситуация се изисква PCR тест, който да верифицира дали човекът е заразен.**Според мен бебетата **идват** от майчината обич.**В крайна сметка ракът, едно от най-опасните заболявания, често **идва** от това.*

ПРЕДИЗВИКВА por. pol. WYWOŁYWAĆI. wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$

II. realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>предизвиква</i>		
Typ realizacji argumentu	Typ pozycji predykatowo-argumentowej	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S'$	$T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$NP_{NOM\ k}$	$NP_{NOM\ -k}$
C. Pronominalizacja	$T_{PRON\ k}$	$T_{PRON\ -k}$
D. Podniesienie argumentu	$NP_{P\ k}$	ograniczone $NP_{P\ -k}$

III. wzorzec syntaktyczny:

$$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM\ k} / T_{PRON\ k} / NP_{P\ k} \text{ — } T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM\ -k} / T_{PRON\ -k}$$

IV. typowe użycia:

*Играта с лихвите невинаги **предизвиква** това, което би следвало и пише в учебниците.*

*Шоколадът винаги **предизвиква** щастливо и блажено усещане у дамите. Глутенът **предизвиква** възпаление на мозъчната тъкан.*

*Това често **предизвиква** кървене в очите, което пациентът вижда като нишки и петънца, появяващи се обикновено изведнъж, често през нощта.*

*Може да се чувстваме и леко напрегнати, тъй като срещата на Луната с Уран винаги **предизвиква** това.*

*Доказано: пластмасата **предизвиква** тумор на черния дроб!*

V. uwagi: możliwe tzw. rozszczepienie argumentu propozycyjnego, por.:

*Появата на хидраденит **предизвиква** у мнозина ступор и неудобство.*

*Като цяло тя е доста противоречива личност и често **предизвиква** с действията си гнева на потребителите в социалните мрежи.*

ПРИЧИНЯВА por. pol. POWODOWAĆI. wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$

II. realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>причинява</i>		
Тип реализации аргументу	Тип позиции предикатowo-argumentowej	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S'$	$T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S''$
B. Nominalizacja	$NP_{NOM\ k}$	$NP_{NOM\ -k}$
C. Pronominalizacja	$T_{PRON\ k}$	$T_{PRON\ -k}$
D. Podniesienie аргументу	$NP_{P\ k}$	ограничeне $NP_{P\ -k}$

III. wzorzec syntaktyczny:

$$T_k \wedge \text{че} \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM\ k} / T_{PRON\ k} / NP_{P\ k} \text{ — } T_{-k} \wedge \text{че} \wedge S'' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'' / NP_{NOM\ -k} / T_{PRON\ -k}$$

IV. typowe użycia:

Тези стимули **причиняват** това, че непослушанието спрямо управляващия субект е обременено с вероятност за получаване на наказание.

Магнитното поле **причинява** рак на млечната жлеза.

Това **причинява** понякога ужасни неприятности.

Това, че хората не се разбират **причинява** много недоразумения.

Глутиенът **причинява** мозъчни заболявания.

От познатите наркотици кокаинът **причинява** най-силно желание за повтаряне на дозата.

Гъбична инфекция или друго дразнене на ушите често **причинява** това.

Мобилен телефон **причинява** тумор на мозъка.

V. uwagi: możliwe tzw. rozszczepienie аргументу proposycyjnego, por.:

Тази хиперпротекция **причинява** у децата, наред с други, бъдещи проблеми с фрустрация и незрялост.

ПРОИЗЛИЗА por. pol. WYNIKAĆI. wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$

II. realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>произлиза</i>		
Typ realizacji argumentu	Typ pozycji predykatowo-argumentowej	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$от \wedge T_{-k} \wedge че \wedge S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'$	$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S$
B. Nominalizacja	$от \wedge NP_{NOM -k}$	$NP_{NOM k}$
C. Pronominalizacja	$от \wedge T_{PRON -k}$	$T_{PRON k}$
D. Podniesienie argumentu	$от \wedge NP_{P -k}$	$NP_{P k}$

III. wzorzec syntaktyczny:

$$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM k} / T_{PRON k} / NP_{P k} \text{ — } от \wedge T_{-k} \wedge че / S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM -k} / T_{PRON -k} / NP_{P -k}$$

IV. typowe użycia:

Обучителните проблеми на децата не винаги **произлизат** от липсата на мотивация или проблеми в семейството.

Някои от проблемите със зъбите и венците понякога **произлизат** от неправилно спазване на оралната хигиена.

Вместо от деспотичните владетели, това често **произлиза** от т. нар. анонимни бюрокрации.

Ти искаш да направиш нещо и цяла нощ се бориш, ти се намираш в борба, тази борба **произлиза** от тебе.

Децата **произлизат** от любовта.

Даже и познатият влажен мирис на земята **произлиза** от бактериите, които живеят в нея.

Историята винаги **произлиза** от това.

Това най-често **произлиза** от слаба връзка със сателитите.

ПРОИЗТИЧА por. pol. WYNIKAĆI. wzorzec semantyczny: $P_{HC} (p_{Caus}, p_{Eff})$

II. realizacja powierzchniowa:

Formalizacje wzorca semantycznego dla predykatora <i>произтича</i>		
Typ realizacji argumentu	Typ pozycji predykatowo-argumentowej	
	P_{Caus}	P_{Eff}
A. Realizacja zdaniowa	$от \wedge T_{-k} \wedge че \wedge S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S'$	$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S$
B. Nominalizacja	$от \wedge NP_{NOM -k}$	$NP_{NOM k}$
C. Pronominalizacja	$от \wedge T_{PRON -k}$	$T_{PRON k}$
D. Podniesienie argumentu	$от \wedge NP_{P -k}$	$NP_{P k}$

III. wzorzec syntaktyczny:

$$T_k \wedge че \wedge S' / T_k \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM k} / T_{PRON k} / NP_{P k} \text{ — } от \wedge T_{-k} \wedge че / S' / T_{-k} \wedge Q \wedge S' / NP_{NOM -k} / T_{PRON -k} / NP_{P -k}$$

IV. typowe użycia:

Яснотата в светоглед **произтича** от бедността на неговата натура.
Това **произтича** от липсата на достатъчно знание за работите.

Обаче проблемът със създаването на истински ефективна ваксина **произтича** от това, че тя може да се създаде едва когато се идентифицира вирусният щам, заплашващ с пандемия.

Правоустановяващото действие **произтича** от това, че страните взаимно се задължават да считат, че правното положение е такова, каквото е закрепено в спогодбата, като няма да го оспорват занапред.
Цялата власт **произтича** от хората.

Децата **произтичат** от практики, които трудно се изразяват с думи.
Несигурността по отношение на третирането на ИТС **произтича** от това, че директивата препраща към националното право.

Единият партньор е автотрофен (Автотрофни организми), а другият хетеротрофен (Хетеротрофни организми), и взаимната изгода при тях **произтича** именно от това.

Podsumowanie

Objęte badaniem jednostki typu werbalnego służą do wyrażania relacji typu przyczynowo-skutkowego w kontekstach nieaktualnych. Wśród ogółu zjawisk z zakresu procesów kondensacyjnych zwraca uwagę regularna dopuszczalność podniesienia argumentu przedmiotowego w pozycji przyczynowej. Analogiczne zjawisko ma w pozycji skutkowej bardzo ograniczony charakter i wymaga uwzględnienia również wartości leksykalnej danego argumentu. Przede wszystkim stosunkowo proste propozycje o sensie egzystencjalnym dopuszczają realizację w postaci „podniesienia” argumentu przedmiotowego, por.

bg. Доказано: пластмасата **предизвиква** тумор на черния дроб!
Мобилният телефон **причинява** тумор на мозъка.

Konstrukcje takie należałoby również raczej odróżniać od stałych połączeń typu:

bg. Духовната стълба **води към** небето.

Omawiane w artykule czasowniki regularnie wiążą się z przysłówkowymi wykładnikami częstotliwości, które ujednolacniają nieaktualny (habitualno-potencjalny) charakter zdania. W wypadku niektórych jednostek zaobserwowano również tzw. rozszczepienie argumentu propozycjonalnego (por. Kiklewicz & Korytkowska, 2010, s. 369), tj. taką formalizację, w której argument propozycjonalny jest realizowany przez wypełnienie dwóch odrębnych pozycji składniowych. Wydaje się, że w związku z częstym użyciem nieaktualnym jednostek werbalnych należałoby uwzględnić taką lekturę również w odniesieniu do wykładników innego typu (np. przyimków). Przy ich interpretacji konieczne byłoby rekonstruowanie znaczenia aspektualnego predykatu w oparciu o wartości argumentów propozycjonalnych (zwłaszcza w pozycji skutkowej, która w zdaniach fundowanych na przyimkach obligatoryjnie realizuje się zdaniowo).

Bibliografia

- Ajdukiewicz, K. (1983). *Zagadnienia i kierunki filozofii: Teoria poznania, metafizyka* (2. wyd.). Czytelnik.
- Apanowicz, J. (2002). *Metodologia ogólna*. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu.
- Banasiak, J. (2018). Kilka uwag o formalizacji argumentu propozycjonalnego pCaus w zdaniach z przyimkowymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi w języku bułgarskim. *Slavia Meridionalis*, 18, Article 1699. <https://doi.org/10.11649/sm.1699>

- Banasiak, J. L. (2020). *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1524>
- Dineva, A. (1985). Semantika na kauzativnite glagoli v bŭlgarski. *Bŭlgarski ezik*, 1985(2), 140–148.
- Karolak, S. (2001). *Od semantyki do gramatyki: Wybór rozpraw*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Karolak, S. (2002). *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Karolak, S. (2008). *Semantyczna kategoria aspektu*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (Red.). (2010). *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: Białoruski, bułgarski, polski*. Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz, A., Korytkowska, M., Mazurkiewicz-Sułkowska, J., & Zatorska, A. (2019). *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/1087>
- Korytkowska, M. (1992). *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Korytkowska, M. (2013). Sławistyka polska w minionym sześćdziesięcioleciu: Synchroniczne prace językoznawcze z zakresu morfologii i składni. *Rocznik Sławistyczny*, 62, 39–54.
- Koseska-Tosheva, V., & Gargov, G. (1990). *Bŭlgarsko-polska sŭpostavitelna gramatika: T. 2. Semantichnata kategoriia opredelenost/neopredelenost*. Izdatelstvo na BAN.
- Mazurkiewicz-Sułkowska, J. (2008). *Wyrażanie kategorii inchoatywności w językach polskim, bułgarskim i białoruskim*. Drukarnia Cyfrowa i Wydawnictwo „Piktor”.
- Roszkó, R. (2004). *Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w języku litewskim: W zestawieniu z językiem polskim*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Toops, G. H. (1984). Causativity in Bulgarian. *Die Welt der Slaven: Halbjahresschrift für Slavistik*, 29/8(2), 236–244.
- Wierzbicka, A. (2004). Polish and universal grammar. *Studies in Polish Linguistics*, 1, 9–28.

Habitual Verbs Expressing Pure Causativity in the Bulgarian Language: A Syntactic-Lexicographic Approach

Summary

This article presents the semantics and syntax of habitual verbs expressing pure causativity in Bulgarian. The linguistic data is modelled according to the predicate-argument theory with a particular focus on syntactic condensation processes. The lexical units under investigation are presented in the form of a semantic-syntactic dictionary with examples of different types of formalisations of the two opened argument positions (“cause” and “effect”). The latter of the two positions is less compatible with non-abstract nouns as the only formal exponent of the proposition. The following units were selected for the study: Bul. *води, довежда, докаква, идва от (причината), предизвиква, причинява, произлиза, произтича*.

Habitualne czasowniki wyrażające czystą kauzację w języku bułgarskim: w ujęciu syntaktyczno-leksykograficznym

Streszczenie

W artykule omówiono semantykę i składnię habitualnych czasowników wyrażających czystą kauzację w języku bułgarskim. Dane językowe zostały wymodelowane w oparciu o teorię predykatowo-argumentową ze szczególnym naciskiem położonym na procesy kondensacji syntaktycznej. Zbadane jednostki zostały zaprezentowane w formie semantyczno-syntaktycznego słownika z przykładami różnych typów formalizacji obu otwartych pozycji argumentowych („przyczyny” i „skutku”). Druga z omawianych pozycji jest

mniej kompatybilna z rzeczownikami nieabstrakcyjnymi w funkcji jedyne-
go wykładnika propozycji. Do badania wybrano następujące jednostki: bg. *води*,
довежда, *докарва*, *идва от (причината)*, *предизвиква*, *причинява*, *произ-*
лиза, *произтича*.

Keywords: Bulgarian language; habituality; verb; predicate-argument theory; causal relation;
syntactic condensation

Słowa kluczowe: język bułgarski; habitualność; czasownik; teoria predykatowo-argumentowa;
relacja przyczynowo-skutkowa; kondensacja syntaktyczna

Jakub Banasiak, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7319-0736>

Correspondence: jakub.banasiak@ispan.waw.pl

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared that he has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-04-23; Accepted: 2021-09-08; Published: 2021-12-20